

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри _____

Реєстраційний № _____

« _____ » _____ 2023 р.

(підпис) (прізвище, ініціали)

« _____ » _____ 2023 р.

**ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД СТАРШОКЛАСНИКІВ
ЩОДО ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ**

Кваліфікаційна робота
студентки 4 курсу групи ЗСП-19
психолого-педагогічного факультету
напряму підготовки
231 Соціальна робота

Кожині Софії Вячеславівни

Керівник: доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи,
кандидат педагогічних наук, доцент
Размолодчикова Іванна Вікторівна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

Кривий Ріг – 2023

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Кожина Софія Вячеславівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис) _____

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційної роботи відбудеться «17» червня 2023 року о 9.00 годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота.

Адреса: Навчальний корпус №2 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Героїв АТО, 79а.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Размолодчикова Іванна Вікторівна доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Василюк Тамара Григорівна

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. У роботі вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено експериментальну базу, особистий внесок і результати апробації кваліфікаційного дослідження.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ (Кожина С.В.)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА З УЧНЯМИ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА....	6
1.1. Професіоналізація старшокласників: психосоціальний аспект.....	6
1.2. Самопізнання як базовий конструкт формування майбутнього професійного вибору	13
1.3. Принципи та критерії формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості	16
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СТАРШОКЛАСНИКІВ З МЕТОЮ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ.....	24
2.1. Діагностика готовності до вибору професії.....	24
2.2. Експериментальна профорієнтаційна програма психосоціального супроводу.....	29
2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи	36
Висновки до розділу 2.....	38
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41
ДОДАТОК А	46
ДОДАТОК Б.....	48
ДОДАТОК В.....	52
ДОДАТОК Г.....	55

ВСТУП

Актуальність проблеми. Проблема підготовки учнів до свідомого вибору професії в наш час стає актуальною тому, орієнтація на певну професійну діяльність, свідомий вибір свого життєвого шляху є невід'ємною складовою всього навчально-виховного процесу в школі. З тієї причини, що старшокласники не знають правил вибору професії, не володіють станом ситуації на ринку праці, не мають достатнього практичного досвіду професійної діяльності, більшість із них обирають професію, яка не відповідає їх нахилам і інтересам, а дуже часто – і не подобається їм взагалі. То ж сьогодні особливої значущості набуває проблема профорієнтаційної роботи соціального педагога зі старшокласниками.

Одним із напрямів роботи соціального педагога у закладі освіти є допомога учням у професійному самовизначенні. При цьому специфіка роботи визначає можливість і необхідність організації спільної діяльності фахівців різних професійних галузей – медиків, психологів, фахівців центрів зайнятості населення [1].

Проблемам професійного визначення приділяло увагу багато дослідників різних наук – філософії, психології, педагогіки, економіки, та медицини (К. Абульханова-Славська, В. Андрєєв, О. Грішнова, О. Давидова, О. Джура, Є. Климов, Л. Коростильова, Г. Костюк, В. Левін, К. Платонов, І. Прокопенко, Л. Рябова, Т. Ніколаєва, та ін.).

Особливе місце посідають роботи, присвячені питанням організації професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи й особливостям їхнього соціально-професійного самовизначення. Це дослідження П. Атутова, Г. Балла, В. Вакуленко, А. Вихрущ, Є. Головахи, О. Коротун, С. Мазуренко, Б. Федоришина.

Г. Балл зазначає: «Необхідність звернення до означеної проблематики посилюється наявністю ряду суперечностей між:

- об'єктивними процесами, що розгортаються в суспільстві й вимагають створення адекватного ним освітньо-інформаційного середовища

для розвитку особистості здобувача освіти, та відсутністю науково обґрунтованої теорії і методики здійснення такої освітньої діяльності;

- потребою консолідації зусиль освітніх та інших соціальних інституцій щодо створення освітньо-інформаційного середовища для формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості школяра та недостатнім рівнем теоретичного та методичного забезпечення соціально-педагогічного партнерства;

- невідповідність накопиченого практичного досвіду створення освітньо-інформаційного середовища для розвитку соціально активної та професійно зорієнтованої особистості школяра» [7, с. 47-48].

Оскільки, станом на сьогодні, майже відсутня педагогічно обґрунтована система профорієнтаційної роботи соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі, що в свою чергу не дозволяє формувати і розвивати у старшокласників якості конкурентоспроможної соціально активної особистості, це і послугувало вибором теми нашого дослідження : «Психосоціальний супровід старшокласників щодо професійного вибору».

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність психосоціального супроводу старшокласників щодо професійного вибору.

Завдання дослідження:

- вивчити та проаналізувати психолого-педагогічну та спеціальну літературу з даного питання;
- визначити умови ефективного психосоціального супроводу старшокласників до професійної спрямованості;
- розробити програму професійно зорієнтованої особистості старшокласників.

Об'єкт дослідження. Процес професіоналізації старшокласників.

Предмет дослідження. Шляхи і умови ефективного психосоціального супроводу старшокласників щодо формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості.

Гіпотеза дослідження. В основу дослідження покладено припущення про те, що сформувати відповідальне ставлення до вибору майбутньої професії можливо за таких принципів:

- відповідальність особистості у виборі професії як одна з пріоритетних цілей соціального педагога;
- систематична роз'яснювальна робота з формування свідомого ставлення до обраної професії;
- створення відповідного інформаційного середовища для розвитку соціально активної та професійно зорієнтованої особистості.

Методи дослідження. У процесі дослідження для вирішення поставлених завдань і перевірки висунутої гіпотези використовувалися такі методи дослідження: теоретичний аналіз літератури з даної проблеми; вивчення і узагальнення досвіду; наукове спостереження з метою отримання емпіричних даних про стан досліджуваного питання; педагогічний експеримент, методи якісного і кількісного аналізу дослідницьких даних.

Апробація результатів дослідження відбулася під час Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 31 жовтня 2022 року у Харкові та представлена друком тез «Професіоналізація старшокласників: психосоціальний аспект» (стор. 128-131) у збірнику наукових праць Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підпунктів, висновків, списку використаних джерел (50) позицій та додатків(А-Г).

РОЗДІЛ 1. ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА З УЧНЯМИ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

1.1 Професіоналізація старшокласників: психосоціальний аспект

Євроінтеграційний напрямок руху нашої країни безпосередньо впливає на соціально-економічні, соціально-трудова, освітні та інші процеси. Природно, що цей поступ пов'язаний з кардинальними змінами, інноваціями, реформами, тощо[2].

Професійне самовизначення молоді в сучасних умовах глобалізаційного світу не викликає сумнівів. Активність змін ринку праці доводить важливість освітньо-виховної роботи, спрямованої на засвоєння учнями старшої школи знань соціально-економічних та психосоціальних умов вірного вибору професії.

Зміни, які сьогодні відбуваються в країні та світі детермінують високі вимоги перед людьми задля досягнення успіху в будь якій професійній діяльності.

Пандемія у світі, війна в Україні, насиченість інформаційного простору, нові запити суспільства, зміна пріоритетів, економічні кризи, екологічні катастрофи – все це вимагає гнучкого мислення, ініціативності, рішучості, самовдосконалення, самоосвіти, інноваційності тощо.

Аналіз науково-педагогічної та спеціальної літератури, дослідження досвіду практичної діяльності доводить, що центром профорієнтаційної роботи серед старшокласників виступає заклад освіти.

Профорієнтаційна діяльність фахівця соціальної сфери має бути обґрунтованою, систематичною, цілеспрямованою та ефективною. Такою, яка враховує всі вимоги до сучасного фахівця, його індивідуальні можливості та особливості. Отже, можна сміливо стверджувати, що така робота повинна бути цікавою, сучасною, спрямованою на результат.

У Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, Затвердженому спільним наказом Міністерства освіти України, Міністерства праці України і Міністерства у справах молоді і спорту України від 2 червня 1995 року № 159/30/1526 визначено такі етапи профорієнтаційної роботи зі школярами різного віку:

- а) початковий (пропедевтичний) етап (1-4 класи).
- б) пізнавально-пошуковий етап (5-7 класи).
- в) базовий (визначальний) (8-9, 8-11 класи) етап [3].

Професійна орієнтація покликана забезпечити умови для усвідомлення людиною свого ставлення до себе, як суб'єкта майбутньої професійної праці та поведінки, що передбачає здійснення нею розгорнутого в часі й відносно самостійного пошуку професій з урахуванням передусім, власних інтересів і можливостей, а лише згодом кон'юнктури ринку праці[1].

Головна мета профорієнтаційної діяльності у школі полягає у підготовці учнів до свідомого вибору професії, планування цієї роботи повинно направляти учнів старшої школи, перш за все на досягнення вказаної мети [18, с.32]

У наукових джерелах знаходимо : 1) «Профорієнтаційна робота – це робота з учнями щодо озброєння підлітків визначеною сукупністю знань про соціально-економічні і психофізіологічні особливості різних професій, умови правильного вибору однієї з них, інформації про канали працевлаштування, вимог до прийому на роботу і т. ін.»[8].

«Професійна орієнтація, профорієнтація – заходи, спрямовані на ознайомлення людини з її здібностями й можливостями для того, щоб запропонувати їй вибрати одну з найбільш підходящих для неї професій з врахуванням потреб виробництва» [10].

«Професійна орієнтація – це наукова дисципліна, яка допомагає людині обрати свою майбутню професію з урахуванням всіх її здібностей, потреб і бажань. Також професійна орієнтація містить технологію розвитку у людини позитивного ставлення до праці» [6] .

Щодо визначення пріоритетів профорієнтаційної роботи, для нас важливою є думка М. Ткача, який зазначає, що «Розвиток професійної домінанти повинен визначати зміни структури особистості в цілому і бути одним із провідних факторів її вдосконалення» [43].

Соціальний педагог має добре орієнтуватися в особливостях ринку праці, пропозиціях, які пропонують вищі навчальні заклади, володіти навичками консультування і добре орієнтуватися у методах профорієнтації.

Психосоціальний супровід старшокласників стосовно професійної орієнтації, це один із напрямів роботи соціального педагога освітнього закладу. Адже він включає діагностику професійного самовизначення, яка спрямована на вивчення особливостей, процесів та властивостей, які характерні для психіки конкретної людини.

Нам імпонує думка Щербакової І.М. та Стадник Г.А., які стверджують, що у психосоціальному супроводі необхідно розрізняти такі компоненти, як психологічний (виявлення індивідуально-психологічних властивостей особистості); психофізіологічний (виявлення та аналіз типологічних, психофізіологічних показників); медичний (вивчення стану здоров'я і схильності до захворювань); соціальний (виявлення нахилів, здібностей, професійної спрямованості, впливу сім'ї, оточення, умов життя на вибір професії) [49, с. 6].

Здійснюючи психосоціальний супровід старшокласників соціальний педагог дотримується певних принципів профорієнтаційної діяльності :

- **принцип довготривалості** (під час застосування цього принципу фахівець намагається виявити здібності та обдарування досліджуваного, з метою встановлення його професійної придатності);
- **принцип комплексності** (полягає у комплексному та всебічному характері діагностики):

- **принцип участі різних спеціалістів** (полягає у залученні до психосоціальної діяльності спеціалістів різних сфер і напрямів – психологів, соціальних педагогів, представників різних професій, батьків);
- **принцип використання тренінгових методів і завдань** (полягає у встановленні професійно важливих індивідуальних якостей та властивостей особистості старшокласників).

Зміни, які відбуваються в нашій державі, висувають підвищені вимоги до мобільності і адаптивності поведінки людини, її здатності реагувати на виклики сьогодення, а також до результативності її професійної діяльності. Саме тому особливо актуальним є питання профорієнтації особистості. Адже від того, наскільки вдалим є вибір професії, значною мірою залежить ефективність праці, а, отже, успішність людини. Насамперед проблема профорієнтації стосується учнівської молоді, яка стоїть перед вибором подальшого життєвого шляху.

Чинником сучасної системи освіти і виховання, що сприяє професійному самовизначенню і реалізації здатності працювати, є дієва система професійної орієнтації учнівської молоді. Відповідно до «Концепції державної системи професійної орієнтації населення від 17.09.2008 року» нині однією з найважливіших соціальних і економічних завдань є послідовний розвиток державної системи професійної орієнтації населення, що забезпечить усім громадянам рівні можливості в отриманні послуг. Професійна орієнтація населення, згідно з цією Концепцією, є науково обґрунтованою системою взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення і реалізації здатності працювати, виявлення здібностей, інтересів, потенціалу та інших чинників, які впливають на вибір професії.

Професійне самовизначення, у найбільш загальному змісті, являє собою вибір людиною напрямку і змісту свого подальшого розвитку, сфери і засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети і моральних цінностей; це – цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення [1, с. 16].

Професійне самовизначення – багатомірний і багато ступінчастий процес, який має багато чинників, що впливають на його розвиток. Серед них можна виділити зовнішні фактори: макро- і мікросоціум та внутрішні фактори: особистісні мотиви, індивідуально-типологічні особливості, особливості ціннісно-сислової сфери, особливості «Я-концепції» (І.С. Кон, Ф. Райс, Г. Крайг, М.І. Шевандрін). Більшість фахівців з профорієнтації, таких як: О.Є. Голомшток, М.М. Захаров, Є.О. Климов, Є.М. Павлютенков, В.Ф. Сазонов, В.Ф. Сахаров, до найбільш важливих суб'єктивних умов вибору професії відносять мотиви, інтереси, схильності, здібності індивідуума до професії, яку він обирає. Саме це, на їхню думку, зумовлює готовність особистості до професійного самовизначення.

На наш погляд, психосоціальний аспект самовизначення професійного становлення старшокласників правомірно подати в такий спосіб:

Таблиця 1.1.

Самовизначення професійного становлення старшокласників

№	Етапи самовизначення	Форми самовизначення	Способи й засоби самовизначення
1.	Потреба в самовизначенні	Самоспонування	самооцінка; самокритика
2.	Прийом і опрацювання інформації	Самопізнання	самовипробовування; самоспостереження; самозобов'язання; самодослідження; самопрогнозування

3.	Прийняття рішення	Самопрограмування	самозобов'язання; особистий план роботи; програма самовиховання
4.	Реалізація програми самовизначення	Самоорганізація Самовплив	самопереконавання; самонаказ; самонавіювання; самопримус; самосхвалення; самозаохочування; самоосуд
5.	Контроль	Самоінформування	самоперевірка; самозвіт; самоаналіз; самооцінка

Під час вибору професії важливу роль відіграють мотиви вибору, адже включаючись у будь-яку діяльність, людина може переслідувати різні цілі. Це знаходить свій вияв у мотивації вибору професії.

Професія – це необхідна для суспільства, обмежена (внаслідок розподілу праці) сфера застосування фізичних і духовних сил людини, що дає можливість існування і розвитку; рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок та є джерелом існування.

Мотив (від лат. *movere* – «приводити до руху, штовхати») має кілька змістових значень. Він може розглядатися як: 1) спонукання до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта; сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта та визначають його спрямованість; 2) предмет, що спонукає та визначає вибір спрямованості діяльності (матеріальний чи ідеальний), заради якого вона здійснюється; 3) усвідомлена причина, що лежить в основі вибору дій та вчинків особистості [36, с. 111].

Мотивація – спонукання до чого-небудь. Нас може хтось спонукати до певної діяльності або ми спонукаємо до неї себе самі, і тоді йдеться про самомотивацію.

В. Погрібна зазначає, що у процесі професіоналізації може змінюватися стійкість мотивів. При цьому іноді мотиви, які раніше спонукали діяльність, починають виявлятися лише за певних обставин, а не завжди, як це спостерігалось раніше. Можливі також випадки, коли мотив, який спонукав раніше декілька видів діяльності, виявляється у зміні сили як окремих мотивів, так і мотивації в цілому. Все це свідчить про динаміку мотивації.

Самомотивацію нині розглядають як частину соціального інтелекту людини. Його визначає те, настільки швидко людина адаптується в ситуації швидких перетворень, чи може виявити себе в суспільстві, настільки чутлива до змін у поведінці оточуючих.

Зміцненню професійної мотивації її розвитку й підвищенню стійкості сприяють багато чинників: систематична профорієнтаційна робота, цілеспрямоване виховання особистості, формування її спрямованості; систематична ефективна профорієнтаційна, соціально-педагогічна діяльність у загальноосвітньому навчальному закладі. І саме соціальний педагог виступає організатором і координатором соціально-професійного самовизначення старшокласників. А відтак, важливим завданням соціального педагога у школі з підготовки старших учнів до професійного вибору постає формування світогляду, професійної орієнтації, психологічної готовності до виконання соціальної ролі дорослої та свідомої особистості.

Оскільки профорієнтаційна робота, це робота, яка не зводиться до проведення якихось заходів, перед соціальним педагогом стоїть постійне завдання – планування системи профорієнтаційної роботи. І тому заходи з профорієнтації старшокласників мають проводитися у системі.

Напрями діяльності соціального педагога в загальноосвітній школі ми представили у вигляді таблиці.

Таблиця 1.1

Напрями профорієнтаційної діяльності соціального педагога	Зміст роботи
Професійна діагностика	Визначається ступенем придатності до виконання професійної діяльності, яку вимагає певна професія.
Професійне консультування	Один з видів діяльності соціального педагога з надання допомоги в професійному самовизначенні з метою прийняття усвідомленого рішення про вибір професійного шляху з урахуванням його психологічних особливостей і можливостей, а також потреб суспільства.
Професійна орієнтація	Наукова, комплексно обґрунтована система, яка за допомогою форм, методів та засобів впливає на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення, та базується на особистих характеристиках та потребах ринку праці.
Професійне виховання	Це процес створення у школяра потреби працювати і фахово діяти за необхідності. Професійне виховання – завершальний етап системи профорієнтації учнів.

У спеціальній літературі знаходимо : «Загальновідомо, що професійне самовизначення є складовою частиною особистісного самовизначення. Його основною характеристикою є спрямованість особистості на вибір сфери професійної діяльності, саморозвиток у цій діяльності, формування активного ставлення до професійного становлення. Професійне самовизначення як процес усвідомлення особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності передбачає формування самооцінки власних індивідуально-психологічних якостей та їх порівняння з психологічними вимогами професії до особистості [49, с. 8].

У наукових джерелах професійне самовизначення розглядається як процес, що охоплює весь період професійної діяльності особистості – від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності.

Отже, проблема професійного самовизначення – це, насамперед, проблема особистісного і соціального розвитку суб'єкта соціальної дії. Майбутній фахівець повинен бачити свою професію в усій сукупності її широких соціальних зв'язків, знати пропоновані до неї і її представників вимоги, розуміти зміст і специфіку своєї професійної діяльності, орієнтуватися в колі професійних задач і бути готовим вирішувати їх в мінливих соціальних умовах. А відтак, усі необхідні професійні знання про майбутню професійну діяльність, норми поведінки, ціннісні орієнтири, ідеали і внутрішні структури особистості формуються у процесі професіоналізації особистості [26, с. 86].

Отже, професійне самовизначення вимагає від старшокласників свідомої активності і залежить від рівня сформованості психічної саморегуляції. А соціальний педагог освітнього закладу приділяє важливу увагу психосоціальному аспекту в профорієнтаційній діяльності. Оскільки поняття «профорієнтаційна діяльність» охоплює цілий комплекс цілеспрямованих і систематизованих впливів на особистість з метою інформування та консультування її на правильність вибору професії.

1.2. Самопізнання як базовий конструкт формування майбутнього професійного вибору

Основними факторами вибору професії є: характер; темперамент; здібності (як психологічні механізми, необхідні для успіху в певному виді діяльності); інтереси (пізнавальний, професійний, інтерес до професії, схильності); самооцінка та самопізнання особистості [49, с. 9].

Р. Вайнола зазначає, що «Компонентами профорієнтаційної роботи соціального педагога є професійна інформація, професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація» [14].

Професійний вибір – складний, багатоплановий процес, що вимагає від людини не тільки розвитку професійних здібностей, знань, але і формування мотивів, творення власних смислів професійної діяльності, які забезпечують характер і спрямування професійної активності, досягнення людиною вищого рівня професійної майстерності, свого «акме» [41, с. 4].

Поняття самопізнання визначають як процес свідомого управління розвитком своїх особистісних якостей та здібностей. Дослідники Ткач М. та Степанова О. наголошують, що самопізнання актуалізується під впливом певної мотивації [43].

Проблемою самопізнання особистості опікувалися філософи Сократ, Г. Лессінг, І. Кант, Гете та інші. Тобто, ми можемо сміливо стверджувати, що це питання не є новим для сучасної науки, але воно залишається таким же актуальним як і давні часи.

Григорій Сковорода проголосив самопізнання універсальним засобом перебудови світу, щастям, яке доступне всім, бо природа нікого не обділила, варто лише з'ясувати, хто до чого народжений[40].

Мандрівний філософ стверджував, що людина повинна вивчати і пізнавати себе так само як і інші світи. Бо самопізнання дозволяє людині усвідомити свою самість і унікальність. У кожного з нас є свої здібності і можливості, які необхідно розвивати, щоб з'ясувати, якою працею людина хоче займатися в майбутньому.

Сучасна психологічна наука трактує самопізнання як передумову саморозвитку особистості. Науковці Г. Крайг, Лекторський В., Шаповаленко І., Еріксон Е. стверджують, що самопізнання виступає засобом для оволодіння власним досвідом, який дозволяє найбільш повно використовувати свої можливості в навчанні, спілкуванні, праці, заняття будь

якою справою. А якщо говорити, про справу, яка приносить задоволення, то психологи стверджують, що це сприяє збереженню психічного здоров'я.

У наукових джерелах знаходимо: самопізнання особистості – складний процес вивчення індивідом самого себе, в результаті якого в його свідомості відбивається весь континуум власних властивостей і якостей.

Формування основ самосвідомості відбувається в юнацькому віці. Саме в цей період відбувається формування власного світогляду, професійного самовизначення, здатності самостійно приймати рішення.

Ступінь самопізнання характеризується адекватністю проникнення суб'єкта у свою соціально-моральну сутність, цілісністю й повнотою охоплення її багатьох проявів, стабільністю та упорядкованістю знань про власне «Я», здібністю ефективно використовувати їх у саморегуляції, прогнозуванні та вдосконаленні своєї моральної діяльності відповідно до вимог суспільства.

Нам імпонує думка, що процес самопізнання відносять до соціально-значущих якостей особистості, які входять у підструктуру особистості. Ці якості ми представляємо у таблиці 1.2. Підструктура особистості

Табл.1.2.

Підструктура спрямованості особистості:	безкорисливість, волелюбність, патріотизм, почуття обов'язку, гуманність, відданість, принциповість, моральність, справедливість
Підструктура характеру особистості	акуратність, дисциплінованість, відповідальність, мужність, терплячість, чуйність, доброзичливість
Підструктура самопізнання особистості:	гідність, честь, інтелігентність, совісність, порядність
Підструктура спілкування:	комунікабельність, тактовність, щирість, самовладання, ввічливість, вихованість
Підструктура досвіду:	мудрість, професіоналізм, працездатність, ерудованість
Підструктура форм відображення:	розум, почуття гумору, уважність, сила волі
Біологічно обумовлена підструктура:	добре здоров'я, активність, життєрадісність, витривалість

--	--

Передумовою створення соціально-значущих якостей особистості може виступити теорія відношень В.Н. Мясичева. Завдання виховних інституцій, відзначав В.Н.Мясичев, полягає в тому, щоб культивувати навкруг особистості такі відношення, які можуть утворювати суб'єктивне багатство особистості у формі її потреб, інтересів, нахилів, і саме такого змісту, в якому зацікавлене суспільство.

Розвинувши ідеї В.Н. Мясичева, А.А. Бодалев підкреслює думку, що коли у людини сформовано відповідне ставлення до праці, суспільної власності, інших людей, до самого себе (характер), то така особистість здатна продуктивно взаємодіяти із соціумом, спілкуватися і не знищувати оточуючого середовища.

А відтак соціальний педагог, працюючи над проблемою професійного самовизначення старшокласників, повинен донести їм, що вибір професії – справа відповідальна. У світлі сучасних тенденцій формування відповідальної особистості соціальна відповідальність за власні дії і вчинки належить до тих категорій, які удосконалюються, змінюються в міру розвитку суспільства. Тому соціальний педагог, у функціональні обов'язки якого входить питання профорієнтаційної роботи в закладі освіти, повинен шукати нові, відповідні сучасним вимогам, науково обґрунтовані підходи до процесу формування професійного вибору старшокласників.

Відповідальність як особистісна якість розглядається у дослідженнях Івана Беха. В основі цієї якості – усвідомлений індивідом загальнозначущий обов'язок, повинність у вчинку, визнання людиною причетності до соціуму, її власні переконання та моральні принципи. Відповідальність є особливим мотивом людських вчинків, який відрізняється від усіх інших лише йому властивою рисою ідеальності. І саме наявність цієї риси у діяльності особистості сприяє її моральному розвитку і не перетворює відповідальність у засіб, за допомогою якого особистість прагне досягнути

корисної для неї мети. Таким чином, моральна рефлексія передбачає здатність індивіда осмислити свої прагнення передбачити результати вчинків з урахуванням власних поглядів та поглядів інших людей, здатність до погодження цілей поведінки із засобами їх досягнення [5].

Отже, професійне становлення в освітньому закладі буде успішним лише у тому випадку, якщо профорієнтаційна діяльність педагогічного колективу спиратиметься на потреби учнів та цілеспрямовано буде виховувати і викликати ці потреби.

1.3. Принципи та критерії формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості

На сучасному етапі одним із найважливіших завдань, що вирішує система освіти є доцільне застосування людського потенціалу, підготовка кадрів для різноманітних галузей суспільства. Адже від їх ефективного вирішення буде залежати, чи знайде Україна вихід із скрутного соціально-економічного становища, в якому опинилася унаслідок воєнної агресії Росії. Сьогодні потреба у розв'язанні нагальних проблем виживання суспільства спричинила вагомий попит на висококваліфікованих фахівців у різних сферах життєдіяльності. А відтак, в освітньому закладі надзвичайно важливо якомога раніше, починати займатися питаннями профорієнтаційної спрямованості здобувачів освіти і старшокласників зокрема.

У своїй професійній діяльності соціальний педагог сучасного освітнього закладу працює над створенням такої освітньої моделі, яка здатна забезпечити формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості. А освітня модель буде мати успіх тільки в тому разі, коли буде викликати зацікавлення, інтерес. Адже інтерес – це одна з форм прояву спрямованості особистості, що забарвлена позитивною емоцією та пов'язана з проявом пізнавальних потреб.

На сьогоднішній день соціальний педагог в своїй роботі використовує чотири основних підходи у проведенні профорієнтаційної діяльності:

- комунікаційно-інформаційний;
- консультативно-діагностичний;
- розвивальний;
- активізаційний[1, с. 3]

Нам імпонує позиція Булавенко С.Д. [8, с. 36], який наголошує, що формування соціально-активної та професійно зорієнтованої особистості ґрунтується на таких принципах:

- **демократизація** – розвиток педагогіки співтворчості та співробітництва, введення ефективної та дієвої форми самоврядування;
- **виховання здорової людини** через забезпечення фізичного, психічного і соціального благополуччя кожного здобувача освіти;
- **застосування інноваційних підходів** у плануванні та реалізації заходів щодо формування соціально активної, творчої та професійно орієнтованої особистості;
- **логічна, системна взаємодія та продуктивна співпраця** всіх структурних підрозділів навчально-виховного процесу;
- **індивідуалізація та диференціація навчально-виховного процесу** мають сприяти стимулюванню здібностей кожного учня, розвитку його особистості з урахуванням професійних інтересів;
- **компетентнісний підхід** передбачає включення здобувачів освіти в активну суспільно корисну діяльність для вирішення завдань соціально активної особистості;
- **безперервність, послідовність, систематичність та системність** проведення діагностичної роботи з метою виявлення нахилів до майбутньої професійної діяльності;

- *забезпечення рівних можливостей* усіх здобувачів освіти в реалізації права на вільний вибір виду майбутньої професійної діяльності;
- *інтегративність* – єдність вимог і педагогічного впливу на вихованців;
- *гуманізація* – передбачає надання найвищого пріоритету в освітньому процесі особистості вихованців, особистісно-орієнтованій спрямованості й всебічному розвитку;
- *співтворчість та співпраця* – спільна активна діяльність соціального педагога й учнів, спрямована на здобуття знань щодо вибору майбутньої професії і набуття соціального досвіду;
- *оптимізація освітнього процесу* через отримання найбільшого ефекту за найменших психофізичних затрат;
- *самостійність* здобувачів освіти шляхом реформування учнівського самоврядування [13].

Сучасний освітній заклад як середовище, в якому відбувається формування соціально активної і професійно зорієнтованої особистості у своїй діяльності керується такими критеріями:

- високий рівень професійної майстерності усіх спеціалістів закладу;
- налагодження конструктивної взаємодії усіх учасників освітнього процесу;
- гармонізація відносин;
- наповненість освітнього середовища кадровими, матеріальними, інформаційними та освітніми ресурсами для формування соціально активної професійно зорієнтованої особистості;
- соціальна активність та мобільність освітнього середовища;
- здатність до еволюційних змін;
- соціально орієнтований, творчий потенціал закладу;
- усвідомлений процес особистісного вибору і розвитку в освітньому середовищі на професійну зорієнтованість.

Спираючись на наукові розвідки визначних педагогів і психологів сучасності ми розробили перелік умінь особистості, які варто розвивати в закладі освіти з метою успішного професійного самовизначення старшокласників. Їх подаємо у таблиці 1.3.

Табл. 1.3.

Комплексні уміння особистості щодо професійної діяльності	Складові уміння особистості
Уміння, пов'язані з розвитком інтересу до майбутньої професії	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз власних інтересів; - визначення нових ідей; - відстоювання власних інтересів.
Уміння обирати види професійної діяльності, що буде приносити користь особистості	<ul style="list-style-type: none"> - обрання корисного виду діяльності; - обґрунтований вибір виду професійної діяльності; - шляхи та способи виконання на практиці запланованої діяльності.
Уміння здійснювати діяльність на практиці	<ul style="list-style-type: none"> - формулювання мети діяльності; - планування практичних дій; - знаходження переваг та недоліків у власній професійній діяльності.
Уміння оцінити особистісний рівень якості професійної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - розуміння власного інтелектуального зростання у професійній діяльності; - оцінка корисного впливу діяльності на особистісне зростання.
Уміння встановити суспільно корисну цінність своєї професійної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення суспільного значення практичної діяльності; - оцінка професійної діяльності та її користь для суспільства.

Проводячи профорієнтаційну діяльність вважаємо за необхідне докладніше запитися на дефініціях «компетентність», «компетенція» і «професійна компетентність».

Слід наголосити, що у підготовці високо кваліфікованих фахівців компетентнісний підхід є основоположним, оскільки передбачає формування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери професійної компетентності.

Реалізацію цього підходу супроводжують новітні освітні технології навчання, уміння самостійно застосовувати практичні знання та рефлексія учнів.

У науковій літературі читаємо: «Компетентність – це здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання» [10].

Словник професійної освіти визначає компетенцію як: «...сукупність взаємопов'язаних якостей людини (знання, уміння, навички), необхідні для здійснення ефективної діяльності в певній галузі...» [21].

Стосовно дефініції «професійна компетентність» слід зазначити, що станом на сьогодні вона є надзвичайно актуальною, оскільки висвітлюється в психолого-педагогічних наробках сучасних дослідників, які розглядають закономірності становлення професіоналізму, професійно значущих якостей особистості та психології особистості.

Нам імпонує визначення О. Вітківської, яка зазначає, що : «Професійна компетентність – особистісні можливості спеціаліста, які дають йому змогу діяти конструктивно в рамках певної професійної компетенції» [14]

Отже, ефективність організації роботи соціального педагога з формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості залежить від принципів та критеріїв, яким у своїй професійній діяльності послуговується фахівець соціально-педагогічної сфери.

Соціальному педагогові слід постійно вдосконалювати та активізувати роботу зі створення профорієнтаційних виховних технологій задля озброєння старшокласників знаннями, уміннями і навичками, які допоможуть підростаючій особистості відповідати вимогам сьогодення у контексті компетентнісного підходу.

Висновки до розділу 1

Аналіз спеціальної літератури з проблеми дослідження та власний досвід доводить, що саме заклад освіти виступає центром профорієнтаційної діяльності для учнів.

Одним із важливих напрямів діяльності соціального педагога в закладі освіти є допомога з професійним самовизначенням здобувачів освіти.

Зміни, що активно відбуваються на ринку праці доводять актуальність і важливість навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння здобувачами освіти соціально-економічних знань та психосоціальних умов вибору майбутньої професійної діяльності.

Профорієнтаційна діяльність соціального педагога – це така діяльність, яка враховує індивідуальні можливості та особливості майбутнього фахівця. Ця робота повинна бути систематичною, цілеспрямованою, особистісно орієнтованою та обґрунтованою.

Психосоціальний супровід здобувачів старшої ланки освіти соціальний педагог здійснює дотримуючись принципів профорієнтаційної діяльності, серед яких найважливішими є: принципи довготривалості, комплексності, участі спеціалістів різних сфер діяльності та принцип використання тренінгових методів і завдань

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СТАРШОКЛАСНИКІВ З МЕТОЮ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ

2.1. Діагностика готовності до вибору професії

У професійній діяльності соціального педагога психосоціальний супровід постає як виховна система, зміст, засоби та форми якої спрямовані на орієнтацію учнів у професійному самовизначенні.

Сучасна профорієнтація – це комплексна, науково обґрунтована система, яка включає методи і засоби, спрямовані допомогти особистості старшокласника свідомо обрати професійний шлях.

Актуальність психосоціального супроводу старшокласників щодо професійного самовизначення не викликає сумнівів, оскільки динамічність змін на ринку праці доводить, що робота соціального педагога, яка спрямована на засвоєння учнями знань про соціально-економічні та психофізіологічні умови вибору професії потребує системності та систематичності.

Експериментальна робота проводилася протягом 2021-2022 н. р. на базі Криворізької гімназії № 90 Криворізької міської ради. В експерименті брало участь 59 учнів старшої школи (учні 10-А класу – експериментальна група, учні 10-Б контрольна група).

Дослідження проводилося у три етапи:

I етап – констатувальний експеримент;

II етап – формувальний експеримент;

III етап – контрольний експеримент.

На першому етапі роботи (*констатувальний експеримент*) здійснювалось дослідження рівнів сформованості професійної спрямованості старшокласників.

Відповідно до теми нашого дослідження нами був використаний комплекс діагностичних методик для визначення рівня сформованості професійного вибору старшокласників.

Діагностика включала в себе такі методи, як анкетування, бесіди, тестування, спостереження, аналіз результатів дослідження старшокласників.

Для визначення рівня сформованості професійного вибору ми використовували анкети та методики:

1. Анкета для учнів щодо встановлення мотивів професійного самовизначення старшокласників. (Див. додаток А).
2. Опитувальник професійних схильностей Л. Йовайши (модифікація Г. Резапкіної) (Див. додаток Б).
3. Опитувальник Л. Лучко «Ваша майбутня професія» (Див. додаток В).
4. Методика визначення професійних переваг Б. Басса (Див. додаток Г).

Діагностика уявлень про майбутню професію. Сучасний стан системи профорієнтаційної діяльності важливе місце відводить саме проблемам психодіагностики. Адже, на сучасному ринку праці, де існує велика кількість професій, які ставлять до людини дуже високі вимоги, посилюється інтерес до діагностик, яка ґрунтуються на усвідомленому бажанні особистості визначити свої нахили та здібності та впевнитися у відповідності вимогам обраної професії. Абсолютно правомірно, що діагностику вважають одним із основних напрямів профорієнтаційної роботи. Адже вона спрямована на вивчення процесів та властивостей, які характерні для психіки конкретної людини, її придатності до виконання функцій певної професії.

Щоб виявити, як учні старшої школи уявляють свою майбутню професію нами було проведено анкетування *«Анкета для учнів щодо встановлення мотивів професійного самовизначення старшокласників»*. Учням запропонували відповісти на низку запитань анкети:

1. Чи визначилися ви з майбутньою професією?
2. Що спонукало Вас обрати саме цю професію?
3. Що було джерелом інформації про обрану професію?
4. Що Ви знаєте про обрану професію?
5. Як ставляться батьки до Вашого вибору професії?
5. Обрана професія допоможе Вам...

Після проведення анкетування нами було зафіксовано відповіді і проаналізовано настільки правильно учні розуміють вибір майбутньої професії. Дослідження показали, що учні старшої школи недостатньо усвідомлюють важливість вибору професії. Для багатьох старшокласників відповідальне ставлення вибору професії, яка буде супроводжувати і фінансово забезпечувати все майбутнє життя виявилось не досить важливим і серйозним.

У результаті аналізу отриманих відповідей було виявлено, що більшість старшокласників недостатньо усвідомлюють важливість майбутнього вибору (Олена М. : «З майбутньою професією ще не визначилася... не відчуваю потягу ні до однієї професії»; Данило К. «Піду навчатися туди, де скажуть батьки, адже саме вони будуть сплачувати за моє навчання»; Гаврило С. «Не знаю, що саме спонукало мене обрати цю професію. Подобається як називається»).

За допомогою *опитувальника професійних схильностей Л. Йовайши (у модифікації Г. Резанкіної)* ми визначали професійну спрямованість старшокласників. Питання анкети спрямовані на дослідження інтересів і прагнень особистості як складових потенційного чи актуального покликання. Після вступної бесіди про важливість вибору професії ми пропонували учням перевірити власні інтереси. Анкета налічує 150 запитань. Кожному запитанню відповідає номер у бланку відповідей.

Після проведення опитування та обробки його результатів нам вдалося в'яснити, що учням було досить складно відповісти на деякі запитання : «Чи подобається Вам? Чи хотіли б Ви?» (Спостерігати за дією

електрики, дізнаватися її таємниці, читати про досягнення радіотехніки; Цікавитися новинками виробництва продовольчих товарів по журналах, на виставках, у магазинах; Слухати оперну і симфонічну музику, ходити на концерти; Допомогати хворим людям; Точно вести підрахунок своїх грошових доходів і витрат; Читати науково-популярну літературу з математики; Цікавитися новими відкриттями у фізиці, читати про життя і діяльність видатних фізиків; Читати новітні досягнення в галузі хімії, ознайомлюватися з життям і діяльністю відомих хіміків; і т. ін.).

За допомогою опитувальника Л. Лучко «*Ваша майбутня професія*» ми отримали відповіді на запитання, які дозволили нам якісно проаналізувати емпіричний матеріал та зрозуміти мотиви, якими керуються старшокласники під час вибору сфери майбутньої професійної діяльності. Дані, отримані у процесі діагностики стали основою, на яку ми спиралися у своїй роботі з переорієнтації учнів у професійній діяльності, зосереджуючи їх увагу не на зовнішніх привабливих сторонах професії, а на змістовній характеристиці, основних вимогах, що ставляться до індивідуально-психологічних особливостей фахівця обраного профілю.

Методика визначення професійних переваг Б. Басса дала нам можливість визначити, яким професіям старші учні віддають перевагу, спрямованість їх інтересів щодо майбутньої професійної діяльності, яку вони планують обрати у майбутньому, а також обґрунтованість їх інтересів. У процесі обробки даних ми підраховували суму балів у кожній клітинці таблиці, що дало нам змогу визначити найбільш значущу професійну сферу для кожного учня.

Емпіричні дані, здобуті унаслідок використання даних методик дозволяють нам говорити про те, що учні не мають стійкого інтересу до обраної професії, не усвідомлюють значущості професійного вибору, не мають відповідного рівня розвитку професійної спрямованості.

Отримані результати діагностичного обстеження, дозволили нам розподілити учнів за трьома рівнями сформованості професійної спрямованості особистості (Таблиця 2.1.).

Табл. 2.1

Рівні сформованості професійної спрямованості старшокласників

Рівні сформованості когнітивно-оцінного компонента професійної спрямованості старшокласників		
<i>високий</i>	<i>середній</i>	<i>Низький</i>
<ul style="list-style-type: none"> - сформовано професійні наміри; - вибір майбутньої професії відбувається високо усвідомлено; - під час вибору професії враховує свої індивідуально-психологічні особливості; - має широке уявлення про систему професійних знань, умінь і навичок; - має адекватну самооцінку; - сфера професійної діяльності виступає засобом самореалізації; - відповідальний (а). 	<ul style="list-style-type: none"> - професійні наміри сформовано епізодично; - професійні інтереси мають умовно активний характер; - вибір професії відбувся не усвідомлено; - характерна нестійкість самооцінки; - сенс відповідальності усвідомлюється учнями поверхнево. 	<ul style="list-style-type: none"> - вибір професії відбувся за вказівкою батьків; - загальне уявлення про майбутню професію не сформовано; - зафіксовано не визначеність й малостійкість інтересу до професії; - неадекватне оцінювання власних можливостей та здібностей, зовнішні (соціальні) чинники та внутрішні (психологічні).

Аналізуючи отримані дані, ми виявили відсоткове співвідношення рівнів сформованості професійної спрямованості старшокласників (Таблиця 2.2.)

Табл. 2.2.

Рівні сформованості професійної спрямованості старшокласників

Рівні сформованості	Показники у %	
	Контрольна група	Експериментальна група
Високий	17,2%	14,7%

Середній	34,3%	34,3%
Низький	48,5%	51%

Таким чином результати констатувального експерименту доводять, що формування професійної спрямованості старшокласників здійснювалося в недостатній мірі. Задля ефективності психосоціального супроводу потрібна спеціально організована профорієнтаційна діяльність, яка повинна функціонувати системно та систематично.

2.2. Експериментальна профорієнтаційна програма психосоціального супроводу

Другим етапом нашого експериментального дослідження був *формувальний експеримент*. Він був побудований на основі результатів констатувального експерименту. У формувальному експерименті взяло участь 30 учнів експериментальної групи.

Для проведення формувального етапу дослідження – *інформаційно-стимулюючого*, нами була побудована експериментальна профорієнтаційна програма психосоціального супроводу старшокласників.

Процес психосоціального супроводу, на нашу думку, буде більш успішним, якщо у ньому будуть взаємодіяти вчителі, батьки, адміністрація школи, психолог, соціальний педагог, як на уроках, так і в позаурочній діяльності. Тому перед початком дослідно-експериментальної роботи були проведені батьківські збори на теми : «Родина: ми і наші діти» (про особистий приклад батьків у формуванні життєвих цінностей дітей, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю); «Усе про профільне навчання. Ви запитуєте – ми відповідаємо», а також індивідуальні консультації з метою просвіти батьків з питань професійної спрямованості їх дітей : «Вивчення готовності до вибору професії», «Як діяти, щоб не помилитись», «Допоможіть своїй дитині зробити правильний вибір».

Апробація даної програми здійснювалася за участю соціального педагога школи Цепур Марини Олександрівни.

Формувальний експеримент включав *етапи*:

I. Інформаційно-стимулюючий.

II. Професійне консультування.

III. Професійна апробація.

подаємо опис проведення кожного етапу експерименту.

Основна мета *інформаційно-стимулюючого етапу* полягала в усвідомленні старшокласниками правильності вибору майбутньої професії. Ми виходили з того, що дана мета буде досягнута в результаті вирішення наступних завдань:

- зняття емоційної напруженості, тривожності невпевненості у своїх силах;
- збагачення уявлення про майбутню професію, відповідальне ставлення до обраної професії.

Скориставшись досвідом роботи Л. Некраш та М. Стрільник [27, с. 44], ми розробили власну програму психосоціального супроводу старшокласників, метою якої було: формування у старшокласників готовності осмислено та усвідомлено обирати майбутню професію, що задовольнятиме як особистісні інтереси, так і суспільні потреби.

Завдання програми:

- сприяти підвищенню рівня поінформованості про майбутню професію;
- соціально-економічні, медико-фізіологічні та психологічні аспекти професійного самовизначення;
- самопізнання і самовиховання як базові конструкти формування майбутнього професійного вибору.

Згідно Концепції профільного навчання у старшій школі (наказ МОН України від 11.09.2009 № 854) програму, за узгодженням з адміністрацією

закладу, було впроваджено в позаурочний час в дистанційному режимі на освітній платформі zoom.ua

Основними формами роботи під час впровадження програми були: рольові ігри, презентації, інформаційні повідомлення, обговорення, інтерактивні методи з елементами тренінгу.

Рольові ігри. Роль – це функціональна форма, яка приймається людиною в ситуації взаємин з іншими. Рольові ігри передбачають прийняття людиною ролей, різноманітних за змістом і статусом; програвання ролі у гротесковому варіанті. Рольові ігри надають можливість побачити учнів не лише в міжособистісній взаємодії, а й у процесі виконання певної соціальної ролі. У грі створюються умови для формування нових, більш ефективних комунікативних навичок, розвитку здатності аналізувати конкретні вчинки, узгоджувати свою поведінку з іншими учасниками взаємодії [46, с. 258].

Тренінг – запланований процес, призначений надати або поновити знання та навички учасників, перевірити їхнє ставлення до проблеми, та змінити поведінку, якщо це потрібно.

Подаємо теми навчально-тематичного плану.

№ з/п	Назва теми	Обсяг годин
1.	Роби і ти переможеш себе. Формула вибору професії.	1
2.	Закон простих відповідей або як отримати потрібну освіту?	1
3.	Темперамент і професія. Типи характеру	1
4.	Самоменеджмент – уміння управляти собою та своєю діяльністю	1
5.	Презентація майбутньої професії	1

Тема 1. Роби і ти переможеш себе. Формула вибору професії

Мета. Ознайомити учнів старших класів із психологічними, медико-фізіологічними, соціально-економічними правилами вибору професії. Аспекти професійного самовизначення.

Опорний конспект заняття. Знайомство. Правила. Очікування. Створення сприятливого психологічного простору. Налагодження прямого і зворотного зв'язків. Виявлення рівня професійного розвитку старшокласників. Вхідне анкетування. Оцінка рівня поінформованості щодо проблематики заняття. Надання інформації. Орієнтування у світі професій. Професійний план. Профорієнтаційний портал. Формула вибору професії

ХОЧУ + МОЖУ + ТРЕБА

Інформаційне повідомлення. З проблемою вибору професії, так чи інакше кожна людина стикається рано чи пізно. Ми впевнені, що ця проблема знайома і вам. Проблема вибору складна: піти на дискотеку, чи залишитися вдома на одинці зі своїми думками? Що краще одягти на вечірку сукню чи джинси? Це типові ситуації, з якими ми стикаємося щодня.

Але є проблеми, над вирішенням яких ми працює довго і серйозно. Зовсім скоро ви отримаєте документ про здобуття повної загальної середньої освіти. І перед вами постане питання вибору майбутньої професійної діяльності. Цей вибір дуже відповідальний, адже нам відомий вислів «Обери професію до душі – і тобі ніколи не доведеться працювати». У виборі майбутньої професії не можливо кинути жереб і вирішити все одночасно. Нас терзають сумніви. І це природно. Отже, щоб зробити правильний професійний вибір, обрати спеціальність до душі, яка бути проносити як моральне так і матеріальне задоволення, ми розпочинаємо цикл профорієнтаційних занять. Вони допоможуть нам визначитися у майбутній професійній діяльності. І нехай ваш вибір буде свідомим і обдуманим!

Підбиття підсумків заняття.

Тема 2. Закон простих відповідей або як отримати потрібну освіту?

Мета. Підготовка учнів старшої школи до обґрунтованого вибору отримання професійної освіти. Орієнтація старшокласників на важливість

засвоєння шкільної програми, або окремих предметів для здобуття майбутньої професії.

Опорний конспект заняття. Активізація творчого потенціалу учнів, профорієнтаційна гра «Хто є хто? Розширення знань з питання теми заняття. Ознайомлення з новітніми ідеями та нетрадиційними методами активізації навчання для отримання потрібної освіти. Виявлення очікувань учнів. Шляхи здобуття освіти. Особливості здобуття освіти в Україні та за кордоном. Дискусійна панель. Освітні кваліфікаційні рівні. Чинники, що впливають на вибір професії. Роль батьків у професійному визначенні їх дітей. Вправа «Крок до успіху».

Інформаційне повідомлення. В Україні функціонують навчальні заклади різних типів, в яких ви зможете отримати різну за рівнем освіту. Відповідно до статусу вищих навчальних закладів встановлено чотири рівні акредитації Перший і другий рівні – технікум, училище, коледж та інші прирівняні до них вищі навчальні заклади. І третій та четвертий рівні (залежно від наслідків акредитації) – інститут, консерваторія, академія, університет.

Вищі навчальні заклади здійснюють підготовку фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями: молодший спеціаліст, бакалавр, магістр.

Підбиття підсумків.

Тема 3. Темперамент і професія. Типи характеру

Мета. Ознайомлення учнів із фізіологічними аспектами вибору професії. Індивідуальні особливості особистості. Діагностика темпераменту старшокласників.

Опорний конспект заняття. Активізація творчого потенціалу старшокласників. Стимулювання бажання підвищити свій рівень знань з даного питання. Правила роботи групи на тренінгу. Допомога у визначенні свого типу темпераменту. Соціальна сутність професійної діяльності і вплив темпераменту на цю діяльність. Поняття про темперамент. Його типи.

Діагностика темпераменту старшокласників (особистісний опитувальник Г. Айзенка). Обговорення результатів: інтроверсія – екстраверсія; емоційна стабільність – нейротизм. Врахування типу темпераменту у професійному визначенні. Вправа «Поле вражень».

Інформаційне повідомлення. Різниця між людьми зумовлена природними, притаманними їй від народження психічними властивостями. Сукупність цих властивостей людини називають темпераментом. Існує багато пояснень того, чому в різних людей різні типи темпераменту. Відомі лікарі стародавнього світу Гіппократ і Гален вважали, що темперамент визначається наявністю в організмі людини різних життєвих соків та їх співвідношенням. Проте, науково це обґрунтував лише І. Павлов. Учений експериментальним шляхом довів, що індивідуальні особливості психіки зумовлені виявом і співвідношенням двох головних нервових процесів – гальмування і збудження.

Залежно від співвідношення цих процесів, виділяють чотири типи темпераменту: сангвінічний, холеричний, флегматичний, і меланхолічний.

Сьогодні за допомогою психологічних тестів спробуємо розібратися, який у вас тим темпераменту, і як це вплине на вибір вашої майбутньої професії.

Підбиття підсумків.

Тема 4. Самоменеджмент – уміння управляти собою та своєю діяльністю

Мета. Ознайомити старшокласників з сучасними поглядами на сутність само менеджменту, його зміст та складові. Довести, що само менеджмент це цілеспрямований процес використання ефективних методів роботи з використанням власних ресурсів для досягнення найвищих цілей у професійній сфері.

Опорний конспект заняття. Сучасні погляди на сутність менеджменту і само менеджменту. Напрями досліджено феномену само

менеджменту. Закони само менеджменту. Компетенції у само менеджменті. Доброзичливість і тактовність у само менеджменті. Знання та уміння у процесі управління працею. Знання про темперамент як важлива складова у роботі менеджера. Типологія стилів керівництва та класифікація ролей менеджера. Ефективний само менеджмент – шлях до лідерства.

Інформаційне повідомлення. У кожного з нас є скарбничка як позитивних так і негативних рис. Ми повинні бути ефективними менеджерами і перетворювати свої негативні риси в позитивні для того, аби вони допомогли нам ефективніше виконувати свої професійні обов'язки. Адже для того аби досягти успіху у професійній діяльності дуже важливо вміти вирішувати проблемні ситуації, з яким постійно стикається менеджер, вміти на повну використовувати свій природний потенціал, вміти правильно спрямовувати свої особистісні риси.

Тема 5. Презентація майбутньої професії

Мета. Ознайомити учнів із важливістю навичок уміння презентації.

Опорний конспект заняття. Презентація як спеціально організоване спілкування з аудиторією, мета якого донести важливість та необхідність професії. Канали представлення презентації. Види і форми презентацій. Типи презентацій. Презентація професії як реклама даного виду діяльності. Перспектива розвитку професії. Інтерактивна презентація. Програми та сервіси створення презентацій. Очікування та сподівання. Ідеальний працівник: який він? Дискусійна карусель.

Інформаційне повідомлення. Найголовніше в ефективній презентації – досягти того, щоб у того кому вона адресована, в момент розставання, виникло відчуття, що саме ви найкращий (а), що без вас як спеціаліста організації не обійтись. Готуючи презентацію про свою майбутню професію обов'язково вкажіть, чому ви обрали саме її; проаналізуйте особливості роботи, місця працевлаштування, специфіку діяльності, вимоги до індивідуально-особистісних особливостей фахівців даної сфери, медичні

показники або протипоказання, освіта, яку необхідно здобути, аби займатися цим видом діяльності, знання з яких предметів стануть у нагоді найбільше.

Отже, експериментальна програма психосоціального супроводу передбачає виявлення і розвиток здібностей, нахилів і потреб учнів, формування стійкої мотивації до навчання, сприяння свідомому вибору майбутньої професійної діяльності.

2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи

На завершальному етапі експериментальної роботи ми провели контрольний експеримент, який передбачав повторне діагностичне обстеження старшокласників контрольної та експериментальної груп.

Основна мета контрольного експерименту – визначити рівень сформованості когнітивно-оцінного компонента професійної спрямованості старшокласників після проведення формувального експерименту та з'ясувати ефективність проведеної корекційної роботи.

До контрольного експерименту ми залучили обидві групи – експериментальну групу і контрольну групу.

Діагностичне дослідження, проведене після інформаційно-стимулюючого етапу, показало, що уявлення старшокласників про відповідальне ставлення до вибору майбутньої професійної діяльності значно розширилися. Багато учнів, яких ми віднесли до середнього і низького рівня сформованості когнітивно-оцінного компонента професійної спрямованості, в кінці першого етапу вже мали вищі показники.

Це дозволяє фіксувати позитивну динаміку формування професійної спрямованості старшокласників. Таблиця 2.3.

Табл. 2.3.

Динаміка рівні сформованості професійної спрямованості старшокласників після інформаційно-стимулюючого етапу дослідно-експериментальної роботи

Рівні сформованості	Показники у %	
	Контрольна група	Експериментальна група
Високий	18,1%	38,5%
Середній	35,5%	47%
Низький	48,5%	14,5%

Результати діагностування, проведені після практичного етапу застосування профорієнтаційної програми психосоціального супроводу показали дієвість даної роботи.

Проведена експериментальна робота дозволяє зробити наступні висновки: представлена програма психосоціального супроводу старшокласників характеризується позитивною динамікою. Якісний аналіз діагностичних зрізів свідчить про ефективність проведеної в ході експерименту роботи. Розроблена нами експериментальна профорієнтаційна програма психосоціального супроводу старшокласників щодо професійного вибору здатна ефективно впливати на учнів. Це довели результати повторного тестування.

Здійснюючи порівняльну характеристику рівнів сформованості професійної спрямованості старшокласників експериментальної і контрольної груп, відзначимо, що внаслідок впровадженої програми в експериментальній групі відбувся значний перерозподіл рівнів сформованості професійної спрямованості старшокласників. Більшість учнів, які мали низькі показники на початку нашого дослідження, по його закінченню вийшли на середній рівень. А ті старшокласники, які мали середні показники, вийшли на високий рівень. У контрольній групі певних змін не відбулося: вони залишилися майже на тому рівні.

Порівняльну характеристику рівнів сформованості професійної спрямованості старшокласників за результатами констатувального та контрольного експериментів подаємо у таблиці 2.4.

Табл. 2.4.

№ з/ П	Рівні сформовано сті професійної спрямовано сті	Контрольна група		Експериментальна група	
		констатувальний експеримент	контрольний експеримент	констатувальний експеримент	контрольний експеримент
1.	Високий	17,2%	18,1%	14,7%	38,5%
2.	Середній	34,3%	35,5%	34,3%	47%
3.	Низький	48,5%	48,5%	51%	14,5%

Висновки до розділу 2

Професійна діяльність соціального педагога психосоціального супровід визначає як виховну систему, форми, зміст та засоби якої спрямовані на професійне самовизначення учнів.

Сучасний психосоціального супровід під час профорієнтаційної діяльності – це комплексний, науково обґрунтований підхід, який включає методи і засоби, спрямовані допомагати старшокласникам свідомо обрати майбутній професійний шлях і професійне життя.

Актуальність психосоціального супроводу старшокласників соціальним педагогом, щодо професійного визначення не викликає сумнівів. Динамічні зміни ринку праці доводять, що робота фахівця соціальної сфери, яку спрямовано на засвоєння учнями знань про майбутню професійну діяльність потребує системності та систематичності.

За допомогою анкетування нам вдалося визначити рівні сформованості професійної спрямованості старшокласників та спираючись на наукові праці Л. Некраш та М. Стрільник розробити програму психосоціального супроводу для учнів старшої школи, мета якої – формування готовності здобувачів освіти до усвідомленого вибору майбутньої професії.

ВИСНОВКИ

Аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури з проблеми дослідження та проведення дослідно-експериментальної роботи з психосоціального супроводу старшокласників щодо професійного вибору, дозволили зробити такі **висновки**:

Ефективність сучасної освітньої реформи залежить від багатьох складових. Перш за все, це переосмислення теоретико-практичних доробків минулого в галузі профорієнтаційної діяльності. Врахування сучасних тенденцій цивілізаційного світу. Розуміння того, що професійна орієнтація як виховна технологія повинна допомагати особистості реалізувати її природні потенціали.

Відсутність систематичного та системного психосоціального супроводу у закладі освіти обумовлює незадовільний рівень поінформованості старшокласників щодо особливостей їх власної особистості, так і сучасних професій.

Переважає більшість учнів, які брали участь в експериментальному дослідженні не володіє знаннями про психічні процеси та якості особистості, у них відсутні знання про формування образу «Я». Вони поверхнево знайомі зі світом професій, а це в свою чергу, негативно впливає на здатність старшокласників аналізувати, приймати обґрунтовані рішення стосовно вибору майбутньої професійної діяльності.

Відсутність систематизованих знань щодо професійно важливих якостей особистості негативно впливає на вибір майбутньої професії.

Більшості респондентів була притаманна невизначеність щодо майбутньої професії. Тобто, професійне самовизначення сучасних учнів старшої школи не є адекватним об'єктивним потребам розвитку нашого суспільства. Однією з причин такого становища є незадовільна профорієнтаційна діяльність навчального закладу.

Своєчасно проведена робота з психосоціального супроводу дозволяє виявляти нахили та інтереси старшокласників, які є важливим прогностичним чинником професійно спрямованої мотивації в майбутньому.

Труднощами сучасної профорієнтаційної діяльності вважаємо той факт, що сьогодення характеризується появою багатьох нових професій, про які не завжди знають учні, не говорячи про батьків, шкільних вчителів та інших спеціалістів.

Тому, психологічний інструментарій, яким користується у своїй діяльності соціальний педагог і за допомогою якого здійснює діагностику майбутньої професійної діяльності також вимагає постійного оновлення та удосконалення.

Ефективність психосоціального супроводу старшокласників зумовлена системою закономірностей функціонування, кожна з яких визначає залежність результату від: усвідомлення мети, завдань і принципів роботи з профорієнтаційної діяльності соціального педагога; наявності відповідних меті науково обґрунтованих програм та планів діяльності навчального закладу; рівня готовності фахівця соціально-педагогічної сфери до профорієнтаційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ананко Т.В.* Профорієнтаційна робота з учнями старшої школи як один із напрямів діяльності соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів //Вісник Чернігівського національного університету імені Т.Г. Шевченка. Вип. 122. Чернігів : ЧНПУ, 2014. 344 с.
2. *Артюшкіна Л. М.* Соціальний педагог школи: теорія і практика роботи . Суми : Сум ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004. 124 с.
3. *Безпалько О.В.* Напрями та функції професійної діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі // Вісник психології і соціальної педагогіки. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.psyh.kiev.ua/>
4. *Бойбіна Ю.В.* Облікова звітна документація шкільного психолога. Харків : Основа, 2018. 216 с.
5. *Бех І.Д.* Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
6. *Бех М.І.* Зміст профорієнтаційної роботи зі старшокласниками у сучасній школі //Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей і молоді. Київ ; Житомир, 2005. Вип. 7. С.296-301.
7. *Биков В.Ю.* Автоматизовані інформаційні системи єдиного інформаційного простору освіти і науки // Збірник наукових праць УДПУ ім. Павла Тичини / гол. Ред. Мартинюк М.Т. Умань : СПД Жовтий, 2008. С. 47-56.
8. *Булавенко С.Д.* Теоретичні аспекти формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. Чернігів : ЧНПУ, 2014. 344 с.
9. *Булах І.С.* Психологія особистісного зростання підлітка : ресурс сучасного психологічного дослідження // Журнал практичного психолога. 2002. Вип. 8 С. 72-85.

10. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад. В.Т. Бусел. Київ: Перун, 2001. 1040 с.
11. *Вінник Н.Д.* Розвиток особистісно-професійних якостей учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі підготовки до діяльності у сфері послуг : Автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2009. 19 с.
12. *Гільбух Ю.З.* Темперамент і пізнавальні здібності школяра. Київ : 1992. 112 с.
13. *Гуменюк В.В.* Інформаційне забезпечення управлінням загальноосвітнім навчальним закладом. Київ : 2001. 20 с.
14. *Вітковська О.І.* (2002). Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації: автореф. дис...канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2002. 21 с.
15. *Завацька Л.М.* Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.
16. *Задорожна О.* Сутність, параметри та особливості сучасних соціальних технологій // Наукові праці молодих учених : зб. наук. праць. 2017. С. 72-76. Тернопіль : ТНЕУ, 2017.
17. *Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України. 2005-2006* / Упор. Панок В.Г.. Київ : Ніка-Центр, 2006. 224 с.
18. *Зулунова Г.В.* Профорієнтаційна робота в школі // Початкова школа. 2011. №5. С.32
19. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики:* збірник науково-методичних праць. Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/13706/1/Innovatsii_v_osviti.pdf
20. Концепція профільного навчання // Інформаційний збірник МОН України. Київ : Пед. преса, 2003. № 24.
21. *Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія]* / авт. кол. Т. Василюк,

І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко; упор. І. Лисоконь. Кривий Ріг: КДПУ, 2022. 169 с.

22. *Лисянська Т. М.* Педагогічна психологія : навч. посібник. Київ : Каравела, 2012.

23. *Методи психодіагностики в системі профвідбору* : метод. посіб. / [авт.-уклад. В.В. Синявський та ін.] ; М-во праці та соц. політики України, Держ. Центр зайнятості. Київ : 2007. 287.

24. *Москаленко В.В.* Психологія соціального впливу : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 448с.

25. *Морозов В.* Упровадження новітніх інформаційних технологій у сучасний педагогічний дискурс// Вища освіта України. 2013. № 2

26. *Погрібна В.Л.* Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : Алерта : КНТ : ЦУЛ, 2008. 336 с.

27. *Некраш Л.М.* Вибір професії: як діяти, щоб не помилитися. Київ : Шк. Світ, 2011. 128с. (Бібліотека «Шкільного світу»).

28. *Орбан-Лембрик Л.Е.* Психологія професійної комунікації : навч. посіб. Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. 528 с.

29. *Орбан-Лембрик Л.Е.* Соціальна психологія : підручник. Чернівці :Книги – ХХІ, 2010. 464 с.

30. *Поліщук С.А.* Методичний довідник з психодіагностики : навч. – метод. посіб. Суми : ВДТ «Університетська книга», 2009. 442 с.

31. *Професійне самовизначення учня у контексті профільної та до профільної освіти (для практичних психологів та соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів)* : метод. рек. Львів : Вид-во НМЦО, 2010. 204 с.

32. *Професійні здібності учня* / упоряд. С. Максименко. Київ : Главник, 2004. 112 с. (Психологічний інструментарій).

33. *Профорієнтаційна робота психолога* / упоряд. Е. Гончаренко.. Київ : Шкільний світ, 2007. 128 с.

34. *Профорієнтація – твій свідомий вибір* <http://www.profosvita.org.ua/>

35. *Психологічна енциклопедія* / Авт.-упор. О.М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
36. *Размолодчикова І.В.* (2011). Формування професійного іміджу вчителя початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. На здобуття наук. Ступеня канд.. пед. наук : 13.00.04 /Размолодчикова Іванна Вікторівна. Кіровоград, 2011. 263 с.
37. *Рашковська І.* Самооцінка та ідеальне «Я» підлітка : теорія і практика. Київ : «Вид. група «Шкільний світ», 2016. 120 с.
38. *Рибальченко І.М.* Взаємодія з батьками. Харків : Основа, 2017. 208 с.
39. *Робота з класом: діагностика, прогнозування, планування* /упоряд. М.К. Голубенко. Київ : Шк. Світ, 2011. 128 с.
40. *Сковорода Г.* Пізнай в собі людину. - Львів : Світ, 1995 525 с.
41. *Становських З.Л.* Мотиваційно-сміслові детермінанти саморегуляції професійної діяльності педагогів : методичний посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 168 с.
42. *Сорочинська В. Є.* Організація роботи соціального педагога : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Кондор, 2005. 208 с.
43. *Ткач М.* Про сутність професійного самопізнання [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>
44. *Технологія проведення тренінгів* / Г.М. Бевз. Київ : Інститут соціальних досліджень, 2005. 176 с.
45. *Токарева Н. М.* Основи педагогічної психології : навч.-метод. посібник.Режим доступу:<http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1758/1/%D0%BF%D0%B5%D0%B4.%D0%BF%D1%81.pdf>
46. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу* / Науковий посібник / Під. заг. ред. С.І Якименко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 464 с.
47. *Химинець В.В.* Інноваційна освітня діяльність. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с.

48. *Шапар В.Б.* Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. Харків : Прапор, 2004. 640 с.

49. *Шевців З. М.* Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2012

50. *Щербакова І.М.* Психодіагностика професійного самовизначення особистості : навч.- метод. посіб. /І.М. Щербакова, Г.А. Стадник. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2012.324 с.

Анкета для учнів
щодо встановлення мотивів професійного самовизначення
старшокласників

Шановні одинадцятикласники! Просимо Вас відповісти на запитання анкети. Ваші відповіді допоможуть нам у дослідженні мотивів вибору старшокласниками певної професії. На кожне запитання виберіть один із варіантів відповіді, запропонованих в анкеті, або напишіть свій варіант відповіді.

1. Чи визначилися ви з майбутньою професією?

так ні

2. Що спонукало Вас обрати саме цю професію?

- а) сімейна традиція;
- б) порада батьків;
- в) порада друзів;
- г) порада вчителів;
- д) вирішив(ла) сам(а);
- е) Ваш варіант відповіді

3. Що було джерелом інформації про обрану професію?

- а) розповіді батьків;
- б) книги про професію;
- в) розповіді вчителів;
- г) теле-, радіопередачі про професію;
- д) Ваш варіант відповіді

4. Що Ви знаєте про обрану професію?

- а) професія престижна;
- б) умови праці представників професії;
- в) заробітна платня;
- г) медичні протипоказання;
- д) суспільна значущість професії;
- е) вимоги професії;
- ж) Ваш варіант відповіді _____

5. Обрана професія допоможе Вам:

- а) реалізувати свої здібності;
- б) розкритися у творчості;
- в) стати цінною для суспільства людиною;
- г) самовдосконалитися;

д) досягти високого положення;

е) Ваш варіант відповіді _

6. Як ставляться батьки до Вашого вибору професії?

а) підтримали;

б) байдуже;

в) намагалися переорієнтувати на іншу професію.

Яку саме? _____.

ОПИТУВАЛЬНИК ПРОФЕСІЙНИХ СХИЛЬНОСТЕЙ Л. ЙОВАЙШИ

(модифікація Г.В. Резапкиной)

Методика спрямована на виявлення схильностей що вчать до різних сфер професійної діяльності: роботі з людьми, практичній, інтелектуальній, естетичній, планово-економічній або екстремальній.

Інструкція: Закінчите вислови, вибравши один з варіантів - «а», «б» або «в» - і обвівши відповідну букву в бланку напроти номера питання.

1. Мені хотілося б в своїй професійній діяльності:

- а) спілкуватися з самими різними людьми;
- б) що-небудь робити своїми руками - меблі, машини, одяг і т.д.;
- в) знімати фільми, малювати, писати книги, виступати на сцені і т.д.;

2. У книзі або кінофільмі мене більше всього приваблює:

- а) художня форма, майстерність письменника або режисера;
- б) сюжет, дії героїв;
- в) інформація, яка може пригодиться в житті.

3. Мене більше обрадує Нобелівська премія:

- а) в області науки;
- б) за громадську діяльність;
- в) в області мистецтва.

4. Я скоріше погоджуся стати:

- а) керівником банку;
- б) головним інженером на виробництві;
- в) начальником експедиції.

5. Майбутнє людей визначає:

- а) досягнення науки;
- б) розвиток виробництва;
- в) взаєморозуміння між людьми.

6. На місці директора школи я, передусім, займуся:

- а) її впорядкуванням (їдальня, спортзал, комп'ютери);
- б) створенням дружного, згуртованого колективу;
- в) розробкою нових технологій навчання.

7. На технічній виставці мене більше приваблюватиме:

- а) зовнішній вигляд експонатів (колір, форма);
- б) внутрішній устрій експонатів;
- в) їх практичне застосування.

8. У людях я ціную, передусім:

- а) мужність, сміливість, витривалість;
- б) дружелюбність, чуйність, чуйність;
- в) відповідальність, чесність, акуратність.

9. У вільний від роботи час я буду:
- а) писати вірші або малювати;
 - б) ставити різні досліди;
 - в) тренуватися.
10. У закордонних поїздках мене більше приваблюватиме:
- а) екстремальний туризм (альпінізм, віндсерфінг, горные лижі);
 - б) ділове спілкування;
 - в) можливість знайомства з історією і культурою іншої країни.
11. Мені цікаво розмовляти:
- а) про машину нового типу;
 - б) про нову наукову теорію;
 - в) про людські взаємини.
12. Якби в моїй школі були всього три гуртки, я б вибрав:
- а) технічний;
 - б) музичний;
 - в) спортивний.
13. У школі більше уваги слід наділяти:
- а) покращанню взаєморозуміння між учителями і учнями;
 - б) підтримці здоров'я що вчать, заняттям спортом;
 - в) зміцненню дисципліни.
14. Я з великим інтересом дивлюся:
- а) науково-популярні фільми;
 - б) програми про культуру і мистецтво;
 - в) спортивні програми.
15. Мені було б цікаво працювати:
- а) з машинами, механізмами;
 - б) з об'єктами природи;
 - в) з дітьми або однолітками.
16. Школа в першу чергу повинна:
- а) давати знання і уміння;
 - б) вчити спілкуванню з іншими людьми;
 - в) навчати навичкам роботи.
17. Кожна людина повинна:
- а) вести здоровий спосіб життя;
 - б) мати можливість займатися творчістю;
 - в) мати зручні побутові умови.
18. Для благополуччя суспільства в першу чергу необхідна:
- а) захист інтересів і прав громадян;
 - б) турбота про матеріальне благополуччя людей;
 - в) наука і технічний прогрес.
19. Мені більше всього подобаються уроки:
- а) фізкультури;
 - б) математики;
 - в) праці.

20. Мені цікавіше було б:
- а) планувати виробництво продукції;
 - б) виготовляти вироби;
 - в) займатися збутом продукції.
21. Я вважаю за краще читати статті:
- а) про визначних учених і їх відкриття;
 - б) про творчість митців і музикантів;
 - в) про цікаві винаходи.
22. Вільний час я більш охоче провожу:
- а) роблячи що-небудь по господарству;
 - б) з книгою;
 - в) на виставках і концертах.
23. Більший інтерес у мене викличе повідомлення:
- а) про художню виставку;
 - б) про ситуацію на фондових біржах;
 - в) про наукове відкриття.
24. Я вважаю за краще працювати:
- а) у приміщенні, де багато людей;
 - б) у незвичайних умовах;
 - в) у звичайному кабінеті.

Обробка і аналіз результатів: Після заповнення бланка учні повинні підрахувати число обведених букв в кожній з шести колонок бланка і записати ці шість чисел в порожніх клітках нижньої строчки.

10-12 балів - яскраво виражені професійні нахили.

7-9 балів - середньо виражені професійні нахили.

4-6 балів - слабо виражені професійні нахили.

0-3 балу - професійна схильність не виражена.

У кожній з шести колонок представлена сума балів. Вона відображає схильність до певного виду діяльності:

1 - схильність до роботи з людьми. Професії, пов'язані з обслуговуванням (побутовим, медичним, довідково-інформаційним), управлінням, вихованням і навчанням. Люди, успішні в професіях цієї групи, повинні уміти і любити спілкуватися, знаходити спільну мову з різними людьми, розуміти їх настрій, наміри і особливості.

2 - схильність до дослідницької діяльності. Професії, пов'язані з науковою роботою. Окрім хорошої теоретичної підготовки в певних галузях науки, людям, що займаються дослідницькою діяльністю, необхідні такі якості, як раціональність, незалежність і оригінальність думок, аналітичний склад розуму. Як правило, їм більше подобається роздумувати про проблему, чим займатися її реалізацією.

3 - схильність до роботи на виробництві. Коло цих професій дуже широке: виробництво і обробка металу; збирання, монтаж приладів і механізмів; ремонт, наладка, обслуговування електронного і механічного

обладнання; монтаж, ремонт будівель, конструкцій; обробка і використання різних матеріалів; управління транспортом. Професії цієї групи пред'являють підвищені вимоги до здоров'я людини, координації рухів, уваги.

4 - схильність до естетичних видів діяльності. Професії творчого характеру, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-художньою, акторсько-сценічною діяльністю. Людей творчих професій, крім наявності спеціальних здібностей (музичних, літературних, акторських), відрізняє оригінальність мислення і незалежність характеру, прагнення до досконалості.

5 - схильність до екстремальних видів діяльності. Професії, пов'язані із заняттями спортом, подорожами, експедиційною роботою, охоронною і оперативно-розшуковою діяльністю, службою в армії. Всі вони пред'являють особливі вимоги до фізичної підготовки, здоров'я і морально-вольових якостей.

6 - схильність до планово-економічних видів діяльності. Професії, пов'язані з розрахунками і плануванням (бухгалтер, економіст); діловодством, аналізом і перетворенням текстів (редактор, перекладач, лінгвіст); схематичним зображенням об'єктів (кресляр, топограф). Ці професії вимагають від людини зібраності і акуратності.

Ваша майбутня професія

Методика складається з двох бланків: аркуша запитань та бланку відповідей, в якому міститься номер запитання і відповідно до цього номера різні відповіді *а, б, в*.

Інструкція. Вам дається перелік речень, які мають декілька варіантів закінчення. Виберіть, будь ласка, один з варіантів, за допомогою якого можна закінчити речення, зробіть відмітку у бланку відповідей позначкою “+”. Дякуємо за роботу “.

Аркуш запитань.

1. Я бажаю працювати:

- а) у приміщенні ;
- б) на відкритому повітрі ;
- в) у нестандартних умовах (у горах, на морі, у лісі, під землею тощо);
- г) із чергуванням умов.

2. Я бажаю, щоб режим моєї роботи був:

- а) чітким (початок і кінець роботи не змінювався) ;
- б) змінним (то з ранку, то ввечері) ;
- в) вільним, гнучким (початок і кінець визначався би мною) ;
- г) ненормованим (непередбачені виклики, нічні зміни, затримки з роботи тощо).

3. Мені зручно працювати:

- а) сидячи (за столом, пультом тощо) ;
- б) стоячи ;
- в) у роз'їздах ;
- г) почергово на постійному місці роботи і в роз'їздах.

4. Бажано було б, щоб робота була пов'язана з:

- а) простими механізмами ручними операціями ;
- б) машинами і механізмами з ручним керуванням ;
- в) автоматичним і автоматизованим обладнанням ;
- г) функціональним знаряддям (мова, засоби впливу на емоції людини, функціональні можливості організму).

5. Я бажаю усю роботу виконувати:

- а) самостійно ;
- б) самостійно, але щоб навколо були люди ;
- в) у колективі, спільно з іншими;
- г) з людьми, спілкуючись і керуючи ними.

6. Мені більше подобається робота, де:

- а) точні рухи ;
- б) координація рухів ;
- в) кмітливість рухів ;
- г) велика сила.

7. У моїй майбутній роботі важливими є:

- а) стійкість уваги ;
- б) спостережливість ;
- в) пам'ять ;
- г) передбачення.

8. Успішність моєї майбутньої роботи залежить від:

- а) технічної кмітливості ;
- б) здатності уявити майбутній предмет праці;
- в) самоконтролю і само спостережливості ;

г) емоційності, вміння контактувати з іншими людьми.

9. Майбутню роботу я бажаю виконувати:

- а) по плану, який надається ;
- б) по плану, але здобувати нову інформацію;
- в) по плану, але мати можливість змінювати його;

г) оперативно, коли у процесі роботи ставляться нові проблеми, задачі.

10. У процесі роботи краще відповідати:

- а) тільки за себе, за наслідки виконання свого завдання ;
- б) за виконання завдання групою ;
- в) за роботу механізмів, техніку безпеки ;
- г) за суспільні матеріальні цінності.

11. Мені подобається робота, в якій необхідно:

- а) визначати риси предметів, їх якості ;
- б) перетворювати, обробляти предмети ;
- в) знаходити нові продукти праці, проявляти винахідливість ;
- г) здійснювати вплив на інших людей.

12. Мені подобається:

- а) оцінювати продукцію, мати уявлення про якості об'єктів ;
- б) обслуговувати людей ;
- в) знаходити нові варіанти вирішення завдань, нові результати ;
- г) налагоджувати виробничі процеси, діяльність.

13. Я бажаю, щоб майбутня робота була пов'язана з:

- а) керівництвом людьми, виробничим колективом ;
- б) вихованням і навчанням дітей ;
- в) переборюванням стихійних сил природи ;
- г) комфортним, спокійним положенням.

14. Я бажаю, щоб результати майбутньої роботи були:

- а) малопомітними, відомими лише вузькому колу спеціалістів ;
- б) відомі колективу, широкому колу спеціалістів;
- в) відомі всій країні, широко висвітлювалися пресою;
- г) всесвітньо відомі.

15. Я бажаю, щоб від результатів моєї роботи:

- а) залежала лише моя зарплатня ;
- б) безпосередньо залежало виконання завдання відділом, групою;
- в) залежало життя і здоров'я людей;
- г) мир на планеті.

16. Після закінчення роботи:

- а) бажав би відключитися від неї, займатися своїми справами ;
- б) цікаво було б поміркувати про неї вдома ;
- в) ні про що інше не міркував би, продовжував займатися нею;
- г) не думав би про роботу до наступного ранку.

17. Бажаю, щоб робота була:

- а) близько з будинком, де мешкаю ;
- б) цікава, а далеко чи близько від помешкання, де я проживаю – не важливо ;
- в) не пов'язана з відрядженнями ;
- г) далеко від помешкання, де я проживаю.

Кожна відповідь, яка стосується того, чи іншого запитання відмічається у бланку відповідей. (див. нижче)

Бланк відповідей.

№	ВІДПОВІДІ			
	а	б	в	г
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				
17.				

Підрахування результатів, дозволить визначити, чим керуються школярі при виборі професії, які мотиви превалюють при цьому, наскільки цей вибір є усвідомленим.

Для отримання більш об'єктивної інформації щодо мотивів вибору професії учнями можна запропонувати відповіді на наступні запитання:

1. Які мотиви обумовили вибір сфери діяльності:

- а) випадкові обставини ;
- б) вплив сім'ї, друзів, знайомих ;
- в) матеріальні фактори (платня);
- г) впевненість у своїх здібностях до даного виду діяльності ;
- д) бажання цікаво жити ;
- е) потяг до самостійності і незалежності;
- ж) зміст праці ;
- з) творчий характер праці ;
- й) суспільна значущість професії;
- к) швидше Інтерес до сфери діяльності взагалі, ніж до відповідної спеціальності ;
- л) інші мотиви (вказіть, які саме).

2. Який мотив Ви вважаєте головним у виборі майбутньої професії і чому? (напишіть)

Відповіді на ці запитання дозволять здобути емпіричний матеріал для якісного аналізу мотивів, якими керуються учні при виборі сфери майбутньої діяльності. Отримані в процесі діагностики дані будуть тією основою, спираючись на яку у випадку необхідності, можна переорієнтувати учнів, зосереджуючи їх увагу не на зовнішніх сторонах професії, а на основних вимогах, що ставляться до індивідуально-психологічних особливостей фахівця обраного профілю.

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTI**(АВТОР Б.БАСС)****1. Найбільше задоволення одержую від:**

- а) схвалення моєї роботи;
- б) усвідомлення того, що робота виконана добре;
- в) усвідомлення того, що мене оточують друзі.

2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то прагнув би бути:

- а) тренером, який розробляє тактику гри;
- б) відомим гравцем;
- в) обраним капітаном команди.

3. На мою думку, кращим педагогом є той, хто:

- а) цікавиться учнями та має до кожного індивідуальний підхід;
- б) зацікавлює своїм предметом так, що учні з задоволенням вивчають цей предмет;
- в) створює в колективі таку атмосферу, у якій кожен учень може висловити свою думку.

4. Мені подобається, коли люди:

- а) радіють за виконану роботу;
- б) із задоволенням працюють у колективі;
- в) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.

5. Я бажав би, щоб мої друзі:

- а) були доброзичливими та допомагали людям, коли це необхідно;
- б) були вірними та відданими мені;
- в) були розумними та цікавими.

6. Кращими друзями я вважаю тих:

- а) із ким маю добрі стосунки;
- б) на кого завжди можна покластися;
- в) хто може багато досягнути в житті.

7. Найбільше мені не подобається:

- а) коли в мене щось не виходить;
- б) коли розладнуються стосунки з товаришами; 45
- в) коли мене критикують.

8. На мою думку, дуже погано, коли педагог:

- а) приховує свої антипатії до деяких учнів, насміхається та дражнить їх;
- б) викликає дух суперництва в колективі;
- в) недостатньо добре знає предмет, який викладає.

9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

- а) проводити час із друзями;
- б) відчуття виконаної справи;
- в) коли мої вчинки схвалювали.

10. Я бажав би бути схожим на тих, хто:

- а) досягнув успіху в житті;
- б) справді закоханий у свою справу;
- в) відзначається доброзичливістю і товариськістю.

11. Школа насамперед має:

- а) навчати вирішувати завдання, які ставить життя;
- б) розвивати індивідуальні здібності учнів;
- в) виховувати риси, які допомагають встановлювати стосунки з людьми.

12. Якби я мав більше вільного часу, то використовував би його:

- а) для спілкування з друзями;
- б) для відпочинку;
- в) для самоосвіти та улюблених справ.

13. Найбільших успіхів я досягаю, коли:

- а) працюю з людьми, до яких відчуваю симпатію;
- б) маю цікаву роботу;
- в) отримую винагороду за свої зусилля.

14. Мені подобається, коли:

- а) інші люди поважають мене;
- б) я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи;
- в) я маю час приємно спілкуватися з друзями.

15. Якби про мене написали в газеті, то краще було б, щоб:

- а) розповіли про якусь цікаву справу, пов'язану із навчанням, працею або спортом, у якій я брав участь;
- б) написали про мою діяльність;
- в) обов'язково розповіли про колектив, у якому я працював.

16. Найкраще я навчаюся, коли викладач:

- а) має до мене індивідуальний підхід;
- б) може зацікавити своїм предметом;
- в) колективно обговорює проблеми, що вивчаються.

17. Для мене не має нічого гіршого за:

- а) образу власної гідності;
- б) невдачу під час виконання важливої справи;
- в) втрату друзів.

18. Найбільше я ціную:

- а) успіх;
- б) можливості спільної праці;
- в) здоровий глузд та інтуїцію.

19. Я не поважаю людей, які:

- а) вважають себе гіршими за інших;
- б) часто сваряться та конфліктують;
- в) заперечують все нове.

20. Приємно, коли:

- а) працюєш над важливою справою;

- б) маєш багато друзів;
- в) усім подобаєшся та викликаєш схвалення. 4б

21. На мою думку, керівник повинен бути насамперед:

- а) доступним;
- б) авторитетним;
- в) вимогливим.

22. У вільний час я з цікавістю прочитав би книжки:

- а) про те, як знайти друзів та налагодити добрі стосунки з оточуючими;
- б) про життя відомих людей;
- в) про останні досягнення науки та техніки.

23. Якби в мене були здібності до музики, я бажав би бути:

- а) диригентом;
- б) композитором;
- в) солістом.

24. Я хотів би:

- а) вигадати цікавий конкурс;
- б) перемогти в конкурсі;
- в) організувати конкурс і керувати ним.

25. Для мене важливо знати:

- а) що я бажаю зробити;
- б) як досягнути мети;
- в) як організувати людей для досягнення мети.

26. Людина повинна прагнути до того, щоб:

- а) інші люди схвалювали її вчинки;
- б) передусім виконувати свою справу;
- в) її не можна було б критикувати за виконану роботу.

27. Найкраще я відпочиваю у вільний час, коли:

- а) спілкуюся з друзями;
- б) переглядаю цікаві фільми;
- в) займаюся своєю улюбленою справою.

Обробка результатів. Кожна відповідь у стовпчику «Найбільш привабливо» — 2 бали, відповідь у стовпчику «Найменш привабливо» — 0 балів, відповідям, що не потрапили в жодний стовпчик — 1 бал.

Бали, набрані за всіма 27 судженнями, додаються до кожного виду спрямованості окремо за наведеним нижче ключем.

Ключ для визначення професійної спрямованості

№ Я С Д № Я С Д

1. а в б
2. б в а
3. а в б
4. в б а
5. б а в
6. в а б

7. а б в
8. в а б
9. а в б
10. а в б
11. б в а
12. б а в
13. в а б
14. а в б
15. б в а
16. а в б
17. а в б
18. а б в
19. а в б
20. в б а
21. б а в
22. б а в
23. в а б
24. б в а
25. а в б
26. в а б
27. б а в

Види спрямованості особистості.

Спрямованість на себе (Я) — орієнтація на пряме винагородження та задоволення, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривога, інтравертованість, роздратованість, прагнення до влади.

Спрямованість на спілкування (С) — прагнення підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого спілкування), орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних стосунках.

Спрямованість на справу, діло (Д) — зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконанні роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети.